

CONCEPȚIA SOCIAL-POLITICĂ A LUI C. A. ROSETTI

DAN BERINDEI

„La lucru dar, frați români ! Să ne suim cu mintea mai presus de sfera cea strîmtă a patimilor individuale și, ridicînd în inima noastră un templu Patriei și Libertății, să pășim cu toții înainte, siguri fiind că ceea ce vom avea bine sădit în minte și în inimă, mai curînd sau mai tîrziu, va intra negreșit și în legiurile noastre“. Cu aceste cuvinte încheia C. A. Rosetti programul ziarului său „Românul“, la 9/21 august 1857. În cîteva cuvinte el își proclama credința și simțămintele sale cele mai înalte, se dezvăluia nu numai cititorului din acea vreme, dar și istoricului zilelor noastre în dimensiunile personalității sale¹.

Este drept că Rosetti a fost, cum l-a definit la un moment dat Kogălniceanu, „adevăratul om politic al generațiunii“² sale, dar nu atît însușirile sale de luptător politic îl caracterizează, cît înaltele sale însușiri umane. Un om cinstit — din punct de vedere moral și material —, murind sărac, după ce și-a slujit cu abnegație poporul ; un om sincer, de o sinceritate dezarmantă și cuceritoare, însușire concretizată atît de pregnant în *Notele sale intime*, care-l surprind în anii 1844—1856, adică în vremea în care el a numărat între 28 și 40 de ani, reliefindu-i însă concret personalitatea pînă la capătul frămîntatei și atît de interesantei sale vieți : un neclintit slujitor al progresului, al umanității și al patriei sale, pe care a iubit-o fervent.

Rosetti, deși atît de puternic tulburat de propria sa intimitate, scrutîndu-se, criticîndu-se, găsînd, în propria sa critică și în necruțătoarea sa sinceritate mijloc de perfecționare, nu trebuie considerat un izolat de societatea în mijlocul căreia a trăit. Dimpotrivă, el a participat, într-un veac de profunde schimbări și de adînci mutații, la viața națiunii sale. Tînăr ofițer, președinte de tribunal comercial, polițai, librar, poet, traducător, ziarist și gînditor politic, Rosetti a trăit din plin procesele decisive prin care a trecut poporul român cu un veac și mai bine în urmă. Gîndul și fapta sa aparțin făuririi României moderne și el a fost neîndoielnic unul dintre marii ei făuritori.

Forma a putut uneori să apară înșelătoare, după cum înșelătoare ar putea să apară și parte din tinerețea sa, pînă cînd el și-a găsit matca firească a devenirii sale, care se confunda cu cea a constituirii depline a națiunii și a realizării țelurilor ei dominante. Cuvintele sale vorbite sau scrise erau nu rareori „umflate“ de un entuziasm ardent, care putea să sugereze un teatralism, dar în realitate ele

¹ Vezi *Lui C. A. Rosetti (1816—1916). La o sută de ani de la nașterea sa*, București, 1916 ; Radu Pantazi, *C. A. Rosetti. Gînditorul. Omul*, București, 1969 ; Vasile Netea, *C. A. Rosetti*, București, 1970 ; Marin Bucur, *C. A. Rosetti*, București, 1970.

² I. G. Bibicescu, 1845—1885, în *Lui C. A. Rosetti...*, p. XIII.

aparțineau felului său de a fi și, în spatele lor, fondul apare la o scrutare de o desăvîrșită frumusețe morală și limpede ca apa de izvor. Entuziasmul uneori îl deborda și se așternea pe hîrtie, dar niciodată acesta nu era aparent, fals, ci deplin sincer, prea sincer poate, derutînd pe unii și dînd prilej de clevetire celor ce i se împotriveau, de cele mai multe ori de pe poziții lipsite de solidul său suport etic.

În orice caz însă această „formă“ rosettistă nu trebuie să înșele. Niciodată nu trebuie să o luăm în considerare desprinsă de cauza sau cauzele pe care ea le sluzea. Fondul este lucrul cel mai important la C. A. Rosetti. Cîntecul desăvîrșit al gîndului său este elementul dominant care trebuie desprins din rîndurile sale. La aceasta se mai adaugă încă o trăsătură de mare însemnătate a personalității lui C. A. Rosetti. El a fost neîndoiește un radical, deseori chiar un revoluționar, dar rareori el s-a lăsat rupt de realitate. Dimpotrivă, realismul și măsura posibilului l-au dominat și i-au dictat comportamentul. Un lucru era ceea ce visa, societatea pe care știa că va veni, la un moment dat, *după el*, și alt lucru era ceea ce se putea înfăptui în vremea sa, cu contribuția sa. „Dar — scria el — să nu creadă cineva că sîntem pentru o înaintare fără margini, vom a căpăta totul și d-odată. Noi cunoaștem că fiecare vîrstă își are legile ei și fiecare zi își are lucrările ei proprii. O zi este cu nori, alta cu soare; una este rece, alta caldă și fiecare își are datina ei. Deși dar credem că ce poți face astăzi nu trebuie lăsat pentru mîine, știm foarte bine că adesea lucrarea de mîine nu este bine a o întreprinde astăzi. Cei care ne impută că nu cunoaștem această lege sînt sau cu rea credință, sau din neștiință confundă aratul cu semănatul și săpatul cu culesul: nu, fraților! în politică, ca și în agricultură, trebuie mai întîi să ari, să semeni și apoi să culegi și ca în agricultură, fiecare din aceste lucrări își are timpul și ziua sa. A nu lăsa să treacă timpul, a nu pierde ziua, aceasta va fi ținta noastră. Restrîngîndu-ne dar totdeauna în cercul puținței, ceea ce vom cere mai cu seamă va fi să nu închidem ușile propășirii prin nici un privilegiu, prin nici o silă, nici chiar prin nici o lege. Aceasta este în scurt calea pe care vom merge“³.

Rosetti a îmbrățișat în gîndurile și simțămintele sale întreaga umanitate, dar cu prioritate a acordat atenția și dragostea sa cauzei năpăstuiților, popoare sau oameni. Firesc nu i-au fost străine nici ideile socialiste, deși în vremea sa era încă o perioadă de decantare, din care dintre diferite curente avea să se impună biruitor marxismul. A fost un apropiat al lui Proudhon și al gîndirii sale și a crezut, mai ales în perioada imediat următoare revoluției pașoptiste, în izbînda socialismului pe un plan larg. „Nu ai tu, ca și mine, asigurarea — îi scria el în toamna anului 1849 lui Ion Ghica — că în curînd — mîine poate, peste un an, peste doi, peste trei — socialismul o să triumfe?“⁴. Nu întîmplător, în 1858, C. A. Rosetti avea să fie în mod firesc cel dintîi președinte al „Asociației lucrătorilor tipografi din România“ și, de asemenea, legăturile sale în ultima parte a vieții, cu socialiștii epocii sale — cu Nicolae Codreanu sau Dobrogeanu-Gherea —, ca și slujirea ideilor socialiste de către fiul său Mircea au definit și definesc poziția lui Rosetti față de socialism. Simbolic, la moartea sa, însoțindu-l pe ultimul

³ „Românul“, nr. 1 din 9/21 august 1857.

⁴ Radu Pantazi, *op. cit.*, p. 152.

drum, puținii dar dirjii socialiști ai vremii sale, au putut să fluture pentru întâia oară steagul roșu pe străzile capitalei noastre⁵.

Dar trecînd anii de entuziasm imediat următorii revoluției de la 1848, Rosetti nu va mai fi crezut în o grabnică împlinire a idealurilor socialiste, lăsîndu-le viitorului ca o sarcină pe care el n-o refuza, dar realist, avea măsura posibilului și imposibilului în circumstanțele date. Națiunii sale i s-a putut dedica Rosetti neîțarmuit și a făcut-o cu o adevărată înverșunare, refuzînd, mai ales în ultima parte a vieții, să abdice de la țelurile pe care și le propusese a le îndeplini, mergînd pînă acolo încît a rupt o legătură de frățietate politică care ființase decenii întregi, cea cu I. C. Brătianu, devenit în perioada vizirului său purtător de cuvînt al altor gînduri, mai ponderate și moderate, răspunzînd necesității politice de a strînge în jurul său burghezia, de a nu o leza, în timp ce Rosetti, aprig ca în zilele furtunoase ale revoluției de la 1848, gindea tot ca în tinerețe și refuza a acționa împotriva propriilor sale convingeri. „Doamne, însemna el în *Notele intime*, înainte de 1848, de este putere în mine a face bine românilor și de este voia ta, fă ca să învăț și să trăiesc. De nu, să pier mai curînd și fără dureri de se poate”⁶. Gînduri similare le-a purtat pînă în ultima clipă a vieții.

Fiecare concetățean stă în atenția lui Rosetti. „Ținta noastră dar — scria el — va fi OMUL și, prin urmare, deși cîțiva se vor sburli asupra-ne, noi o spunem fără sfială că nu vom face ceea ce se numește opoziție și nu vom combate ca sistem stăpînirea, guvernul sau oricum vor voi să-l numească. După părerea noastră, șeful unei națiuni nu poate face mai nimic bun cînd oamenii sînt neînvățați și corupți și foarte puțin rău cînd nu va găsi oameni cari să-și vinză conștiința și Dumnezeu lor. Către om dar vom îndrepta mai adesea cererile, plîngerile sau aprobările noastre și nu vom cere cu stăruință de la nici un guvern decît a nu împiedica lucrările și dezvoltarea minții și inimei omului”⁷. În consecință, mai scria C. A. Rosetti: „Ceea ce voiam cu dinadinsul și vom cere cu stăruință este ca românii să se lumineze... D-aceea dar zicem românului: «Luminează-te și vei fi; voește și vei putea» și de aceea cerurăm și vom cere libertatea, adică sufletul, viața, mișcarea propășindă fără sfîrșit în dezvoltarea ei și imperioasă în măduva și idealul ei”⁸. Rosetti voia o națiune luminată și liberă și nu întîmplător ca un omagiu adus ideii își botezase unul dintre copii cu numele Sofia-Libertate!

Vedea în popor nu o masă inertă, ci o forță conștientă în acțiune. Fericirea trebuia după opinia sa să fie cucerită de oameni, el folosind o expresie biblică în această privință: „de nu te ajuți singur, nu te ajută nici Dumnezeu”. Nu era însă vorba de un proces ușor, cel al trezirii nației, al conștientizării ei și el măturisea acest lucru: „O nație care a trăit în întuneric atîta timp și care n-are întreaga deprindere a speculărilor politice are totdeauna mult a lupta cînd se deschide resbelul între întunec și lumină, între trecut și viitor, între boală și sănătate”⁹. Misiunea conducătorului patriot era după Rosetti aceea de a fi însuflețitorul poporului său. „...trebuie să învățăm pe popor a se încrede în el și a se

⁵ *Ibidem*, p. 48.

⁶ C. A. Rosetti, *Jurnalul meu*, ediție critică de Marin Bucur, Cluj-Napoca, 1974, p. 116.

⁷ „Românul”, nr. 1 din 9/21 august 1857.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, nr. 3 din 16/28 august 1857.

manifesta neconținut", scria el lui Kogălniceanu în 1855¹⁰. Doi ani mai târziu, C. A. Rosetti definea foarte pregnant misiunea de însuflețitor al națiunii a conducătorului patriot, subliniind totodată atât puterea care stătea ascunsă în națiune, cât și faptul că numai ea își putea rezolva eficient propriile probleme. „Ne vom sili dar a face ca tot omul să se cunoască, scria el, să se prețuiască și să se stime pe sineși și, prin urmare, să prețuiască și să stime pe semenii săi și să se silească a dobândi tot prin el însuși, prin capacitatea, prin munca și valoarea sa, iar nu prin protecția străină și prin mila stăpînului”¹¹.

Partizan al libertății individuale și al egalității înăuntrul societății, Rosetti era tot atât de hotărît în ceea ce privea dobîndirea și păstrarea drepturilor națiunii în raport cu factorii exteriori. Adversar al marilor imperii limitrofe, el care denunțase opresiunea țaristă într-un amplu studiu publicat în anii exilului său, Rosetti a militat cu fervoare pentru independența națiunii sale, după cum mai înainte, în 1848 — prin celebrul său articol din „Pruncul Român” — și apoi în anii luptei pentru realizarea unirii — definită de el în 1854 „pîrghia libertății românilor”¹² — acționase eficient și intransigent pentru constituirea statului național modern. N. Iorga îi atribuia rolul decisiv în memorabila zi de 9 mai 1877, cînd Kogălniceanu putuse acționa în direcția proclamării neamului, „după ce Rosetti se asigurase de voturi”. „Independența o propusese el, scria Iorga referindu-se la Rosetti. Pentru a o impune, președintele Camerei își cheltui toată apriga sa elocvență, fără avînt, fără căldură, dar de o misterioasă putere de convingere...”¹³

Credința în progres a lui C. A. Rosetti a fost nezguduită. România, după opinia lui, nu putea fi decît un stat în cadrul căruia să-și găsească drept de cetate ideile înaintate ale vremii sale. Profesia sa de credință din ianuarie 1859 este revelatoare în această privință, sintetizîndu-se în acest document viziunea progresistă a lui Rosetti. „Apărarea energică” a națiunii, „menținerea și dezvoltarea Convenției (de la Paris) în sensul autonomiei, al Unirii, al dreptului electoral (neîndoielnic extins — D.B.) ș-al progresului”, subordonarea puterii executive Adunării, libertatea tiparului, dreptul de întrunire și asociere, „larga întindere” a instrucțiunii publice, „independința funcționarilor” asigurată prin salarii corespunzătoare și îndestulătoare, „reforme largi administrative, judiciare și finanțiare, reorganizarea armatei, „centralizarea și exploatarea în folosul societății întregi a ocnelor, a poștelor ș-a tuturor celorlalte asemenea întreprinderi”, printre care semnala banca (națională desigur — D.B.) „larga dezvoltare” a agriculturii și industriei, „organizarea și dezvoltarea artelor și meșteșugurilor aplicate cu trebuințele țarei ș-ale societății celei noi”, iată pentru ceea ce el milita, complexul său program de acțiune. Semnificativă era încheierea acestei profesii de credință: „Alegători români... hotărîți voi înșivă de voiți să avem patria noastră sau să fim clăcașii vreunei altei nații, de voiește fiecare să fie odată OM sau să moară slugă, căci este știut acum că cine caută stăpîn slugă va muri”¹⁴.

¹⁰ Radu Pantazi, *op. cit.*, p. 26.

¹¹ „Românul”, nr. 1 din 9/21 august 1857.

¹² I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848, Craiova, f.a.*, vol. I, p. 75.

¹³ N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 188.

¹⁴ „Românul”, nr. 3 din 8/20 ianuarie 1859.

Remarcabilă a fost și atenția pe care Rosetti a acordat-o domeniului economic, de fapt social-economic, legat fiind el însuși de păturile mijlocii și de mase. El a militat pentru crearea școlilor comerciale, pentru crearea camerelor de comerț, pentru organizarea creditului și tot lui i s-a datorat proiectul, în 1861, al unui Minister al Agriculturii, Comerțului și Industriei. „Cine nu-și aduce aminte — evoca G. G. Assan prestigiul lui Rosetti, înăuntrul păturilor mijlocii — de atâtea și atâtea ocaziuni în cari era de ajuns ca Rosetti să spună o singură vorbă, să facă un singur gest, pentru ca numai în câteva secunde, ca prin farmec, să vezi închizându-se în semn de protestare toate prăvăliile din târg cu un asurzitor zgomot de obloane trîntite, ce se repercuta de la un capăt la altul al pieții“¹⁵. Cu toate că toată viața s-a adresat cu prioritate orașelor, nu trebuie uitat că deși adversar al domnitorului Cuza, el s-a bucurat totuși într-un sens de lovitură sa de stat din 2 mai 1864, deoarece aceasta „dăduse în cap boierilor“¹⁶, neîndoielnic în favoarea țăranilor, și tot lui i-a aparținut mai târziu gândul cuceririi Plevnei interne după izbînda reputată prin eroismul ostașilor și ofițerilor la Sud de Dunăre.

Democrat convins, C. A. Rosetti n-a înțeles să se impună decît în măsura în care își justifica faptele și căpăta sancțiunea alegătorilor săi. „Vom cerceta la timp toate cestiunile politice și economice — își definea el poziția în această privință în 1857 — le vom pune în dezbateră tuturor și, după ce fiecare și-a dat părerea sa — căci toate opiniile trebuie ascultate cu respect — cînd un principiu sau o cestiune vor fi recunoscute de adevărate, ne vom sili a le introduce în domeniul faptelor“¹⁷. Mai mult decît atît, cîțiva ani mai târziu, el cerea alegătorilor intransigență în judecarea faptelor sale. „...în ziua în care unul dintre noi va slăbi, declara el, în ziua în care nu vom susține pe față și-n contra oricui principiile pentru apărarea cărora ne-ați dat mandatul vostru, în ziua aceea vă rugăm să manifestați a voastră dezaprobare și, luîndu-ne stîndardul, să treceti peste noi și să mergeti înainte, căci astfel numai națiunea română se va moraliza, se va întări și va putea ajunge la deplinirea marilor și frumoaselor destinări“¹⁸.

Rosetti a fost republican, a crezut în republică, deși realist a acceptat soluția monarhiei constituționale în împrejurările interne și mai ales internaționale date ale țării sale. În exilul revoluționar a creat revista „Republica română“, al cărei titlu sintetiza viziunea sa politică. „Vom republica — evidenția el în mod public în 1863, justificîndu-și poziția. Dar, fiindcă a voi republica cînd toată Europa este în monarhie constituțională este a fi smintit sau slugă și sigur al inamicilor națiunii române, am fost, sîntem și vom fi pentru guvern constituțional pînă ce Franța, Germania, Austria vor fi republice“¹⁹. Mai târziu, în 1882, el și-a reafirmat credințele republicane și a adăugat însă profetic: „Eu voiesc să-mi consolidez națiunea, și cît pentru republică, aceasta este treaba copiilor mei și a copiilor lor“²⁰. Și așa a fost!

¹⁵ C. A. Rosetti *ca tipograf. Omagiu din partea Institutului de arte grafice „Carol Göbl“, București, 1903, p. 117.*

¹⁶ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, 1903, vol. II, p. 398.

¹⁷ „Românul“, nr. 1 din 9/21 august 1857.

¹⁸ Cf. Radu Pantazi, *op. cit.*, p. 33.

¹⁹ „Românul“, nr. 310 din 16 noiembrie 1863.

²⁰ Radu Pantazi, *op. cit.*, p. 326.

Cuvintele definatorii despre Rosetti ale lui N. Iorga, scrise cu șase decenii în urmă sînt pline de spirit istoric, de putere de evocare și mai ales de adevăr: „Era însă în România un om de o credință nezguduită în ideile cu care-și începuse viața politică. Pentru dînsul, lungile așteptări, crudele lovituri n-aveau nici o valoare. Simple întâmplări care se desprețuiesc și se uită. Sus în zare steaua veșnică stă nemișcată. Ochiu rămîn îndreptați spre dînsa, călăuză sigură. Revoluționar în tinerețe, republican pînă la moarte, admițînd monarhia ca o treaptă, străin de orice vanitate și dușman oricărui rang, sărac și de o superioară onestitate, el pontifica în templul libertății. Al libertății oamenilor, al libertății națiunilor. Orice dependență era o ofensă adusă dreptului de a trăi liber al orînicui. De ani de zile „Românul“ predica acest crez și, de o nemiloasă ideologie pură, C. A. Rosetti oficia în templul zeiței sale...”²¹ O sută de ani au trecut în această primăvară de la moartea lui, de la acea impozantă înmormîntare, cînd coșciugul i-a fost urmat de 100 000 de oameni, simbol al recunoștinței națiunii, dar C. A. Rosetti rămîne viu, prin gîndurile și faptele lui nemuritoare, prin puterea personalității sale, prin forța dăruirii sale către națiune și patrie.

²¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 188.